

Civilmotstånd eller militärt försvar?

Det talas numera på sina håll om fördelarna av civilmotstånd framför ett militärt motstånd, om vårt land skulle bli angripen. Skall man ta anhängarna av civilmotstånd på allvar och inte bara förutsätta att de är ute för att rasera vårt militära försvar, måste man undersöka vad civilmotstånd egentligen är och hur det verkat i olika situationer. Generalmajor Per Hjalmar Bauer hänvisar i sin artikel i första hand till en utredning som gjorts av Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar i anslutning till överfallet på Tjeckoslovakien 1968. Förhållandena där var från början speciella. Det torde i själva verket inte finnas ett exempel ur historien på att en angripare kunnat hindras att nå sina mål genom endast ett civilmotstånd – vilket inte heller lyckades i Tjeckoslovakien. För oss skulle en på civilt motstånd baserad »försvarspolitik» betyda att stabiliteten i vår del av världen skulle fullständigt rubbas.

Civilmotståndet och dess metoder har väckt intresse och diskussion. Smärre opinionsgrupper har t o m ställt frågan huruvida inte ett i fred förberett sådant försvar skulle kunna ersätta det militära. Även de som anser sig kunna svara ett kategoriskt nej på den frågan kan dock finna det angeläget att studera civilmotståndets problematik. I vissa speciella situationer – exempel på sådana kan hämtas ur bl a de sista decenniernas historia – kan metoden vara till hjälp. Den utgör redan nu ett komplement till vårt militära försvar, och med bättre kännedom om hur den skall utformas kan detta element kanske förstärkas. Den debatt kring civilmotstånd, som framför allt stimulerats av motståndet i Tjeckoslovakien sommaren 1968, är med hänsyn härtill av värde.

Civilmotstånd är en form av försvar med icke-våldsmetoder. Förespråkare för denna försvarsmodell utgår ifrån att en ockupant nödvändigtvis måste vinna kontroll över det ockuperade landets befolkning och att hans möjligheter att uppnå sådan helt bygger på samarbete med denna befolkning. Civilmotståndets huvudmetod är därför att undandra ockupanten all hjälp. Därigenom skulle, antas det, ledning och administration komma att bryta samman.

Metoden kombineras med sabotage i avsikt att förstöra sådana nyttigheter varav ockupanten är beroende. Till detta kommer psykologiska metoder, väl kända från Tjeckoslovakien, med vilka man avser att bryta ner stridsviljan hos den ockuperande maktens soldater och befäl.

Det tjeckoslovakiska exemplet

Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar tog kort tid efter invasionen av Tjeckoslovakien ett lovvärt initiativ. Den begärde och fick Kungl. Maj:ts bemyndigande att tillkalla en arbetsgrupp med uppdrag att studera erfarenheterna av krisen. Arbetet skulle särskilt ta sikte på att belysa arten av det på många sätt beundransvärda »civilmotstånd» som det tjeckoslovakiska folket bjöd inkräktarna under ockupationens första tid.

Beredskapsnämnden har i ett i början av november 1969 publicerat betänkande redovisat resultatet av sin studie. Arbetet har varit omfattande. I det psykologiska försvarets intresse hade det varit angeläget att det blivit mera uppmärksammat av massmedia och av allmänheten. Beredskapsnämnden får själv ta på sig en stor del av skulden för att ett ambitiöst och värdefullt arbete kommit i skymundan för andra alster, berörande samma ämnesområde, där författarna på ett skickligare sätt förmått fånga uppmärksamheten och ge spridning åt uppfattningen att motståndet i Tjeckoslovakien varit framgångsrikt – vilket det i längden inte var.

De lärdomar, tillämpbara i svensk säkerhetspolitik, som Beredskapsnämnden anser att vi kan hämta av krisen i Tjeckoslovakien är begränsade. Något annat var knappast att vänta. Invasionen skedde under omständigheter som får anses helt särpräglade. »Sverige kan inte förutses komma i en likartad konfliktsituation» sägs i betänkandet. »Parterna i Tjeckoslovakienkonflikten tillhörde ett integrerat militärt,

ekonomiskt och politiskt system. Detta bidrog till begränsningar av såväl former för aggression som försvarsåtgärder på ett sätt, som inte kan väntas bli fallet vid aggression riktad mot Sverige med sin alliansfria politik och med målsättningen att vara neutralt i krig.»

Redan i oktober 1968 publicerades i tidskriften *Aktuellt i politik och samhälle* en artikel berörande motståndet i Tjeckoslovakien av universitetslektor Michaël Wächter, »Hur starka är de vapenlösa?» Artikelförfattaren erinrade däri om de särpräglade förhållandena som rådde och som kom att bli avgörande för händelseutvecklingen. Wächter är kritisk mot traditionellt militärt tänkande och mot vissa former inom krigsmakten. Hans synpunkter i dessa hänseenden skall jag här inte skärskåda eller försöka bemöta – i vissa hänseenden delar jag hans uppfattning. Men jag finner det vara av intresse just mot bakgrunden av hans kritiska inställning till den svenska försvarsorganisationen att referera vad han haft att säga om motståndet i Tjeckoslovakien och om erfarenheternas relevans för vårt försvar.

Wächter framhåller i sin artikel att man i Kreml uppenbarligen räknat med att finna stöd hos en stor del av den tjeckoslovakiska befolkningen. Detta skulle ha varit skälet till den återhållsamhet som rysarna i början visade. Men när de sedan insåg sitt misstag och konsekvenserna av detta inträdde en radikal förändring i deras hållning.

Av avgörande betydelse för det förändrade läget var dock ett annat förhållande,

framhåller Wächter vidare: »Ryssarna vägrade helt enkelt att acceptera de spelregler som motståndsmännen försökte påtvinga dem.

Att hejda stridsvagnarnas framfart genom att sätta sig på gatan framför dem är framgångsrikt endast så länge vagnarnas besättningar godtar regeln att man inte kan köra över försvarslösa. Från det ögonblick då man bestämmer sig för att följa traditionella militära värderingar att förinta motståndaren var man än möter honom och med vilka medel som helst kan inga aldrig så entusiastiska folkmassor hejda krigsmaskinernas framfart; de krossas obarmhärtigt. Stridsvagnarna kan endast hejdas med motsvarande militära medel.

Det psykologiska motståndet bygger på den outtalade premissen, att dessa metoders överlägsna moraliska kvalitet förlamar den oreflekterade ondskan hos den militära maktmänniskan. Detta är dessvärre en romantiserande missuppfattning.»

Vad som till en början föreföll kunna tolkas som en avgörande framgång för det tjeckoslovakiska folkets särpräglade sätt att möta invasionen var med andra ord i väsentliga stycken bara uttryck för den tveksamhet som ockupationsmakterna själva till en början greps av, när det befanns att de faktiska omständigheterna inte överensstämde med dem som legat till grund för beslut om aktionen. Detta var ett handicap som snart övervanns.

Wächter anser följaktligen att det vore ett »ödesdigert misstag» att med hänvisning till vad som skedde i Tjeckoslovakien kräva »nedskrotning av vårt militära för-

svar för att övergå till enbart psykologiska försvarsmetoder». Detta överensstämmer i sak med de slutsatser som Beredskapsnämnden dragit av händelseutvecklingen.

Betydelsen av militärt försvar

Men även om det nu kan slås fast, att situationen för Tjeckoslovariens del var unik, och att lärdomarna därför är av begränsat värde kan frågan huruvida ett civilmotstånd kan ersätta vårt militära försvar självfallet inte därmed anses vara besvarad.

Det framhålles ofta av civilmotståndets anhängare att vårt nuvarande militära försvar bara är ett av medlen i vår säkerhetspolitik. Genom en mera adekvat utrikespolitik, genom ökade insatser i FN-arbetet och större bidrag till utvecklingen i tredje världen skulle vi kunna kompensera vad som »eventuellt» bortfaller i effekt om vi lägger ned vapnen och omrustar till civilmotstånd, har det sagts.

Det är riktigt att säkerhetspolitiken arbetar med fler instrument än det militära försvaret, men de olika komponenterna ger stöd åt varandra och kan inte utan vidare bytas ut. En precisering och analys av målen för vår politik belyser detta förhållande.

Det främsta målet är att skapa förutsättningar för bevarad fred. Ett av medlen är f n – och sannolikt under överskådlig tid – vår s k neutralitetspolitik. Vi vill inte binda oss i fred vid några militärallianser och vi vill i händelse av krig i vår omvärld förbli militärt neutrala (ej att

förväxla med ideologiskt neutrala). Våra försvarskrafter skall vara ett stöd för neutralitetspolitiken.

Påståendet att vi vill stå neutrala är inte – som många tycks föreställa sig – ett slappt uttryck för att vi tycker illa om krig och att vi vill bli lämnade i fred. Det har tvärtom en mycket konkret innebörd. Vi skall kunna förhindra varje försök från vilket håll det än görs att utnyttja vårt land och vårt folk i syften som strider mot våra intressen. Överflygningar – avsiktliga eller oavsiktliga – skall kunna avvisas. Främmande krigsfartyg skall hindras att använda våra hamnar eller att vistas inom våra territorialvatten. Förflyttningar av främmande makts stridskrafter genom vårt land skall också kunna förhindras. I neutralitetsbegreppet ligger också – och detta är väsentligt – att rivaliserande makter, som kan tänkas ha intresse av vårt land skall kunna övertygas genom våra egna åtgärder om att vi har *viljan* och *förmågan* att hävda neutraliteten. Bedömes detta icke vara fallet uppstår risk i en krissituation att den makt som har resurserna försöker att förekomma sin motståndare genom att före denne sätta sig i besittning av territorium, som kan vara eller väntas bli av betydelse för senare operationer.

Allt detta kan synas vara självklarheter; men icke-våldsteoretikerna försummar konsekvent att beakta dem.

En faktor av väsentlig betydelse för en värdering av vårt behov av väpnat försvar, men som förespråkarna för civilmotstånd också oftast negligerar, är tiden. Detta sammanhänger med att deras begrepp

om målen för en eventuell aggression mot vårt land i regel är mycket diffusa.

De som har att besluta om vår säkerhetspolitik – regeringen och riksdagen – har bedömt att de väsentligaste strategiska stormaktsmålen i dagens läge ligger utanför vårt lands gränser. Det är främst Östersjöutloppen (intill Norges sydkust–Jyllands nordspets) och Nordkalotten. Avsikten med en aggression kan vara antingen att komma i besittning av dessa mål eller förhindra att en motståndare utnyttjar de fördelar som innehavet ger. Vårt territorium kan i samband med ett angrepp i sådant syfte bli utnyttjat som genomgångsland.

Avgörande för den som överväger en operation av här nämnt slag kan bli hur lång tid den kan beräknas ta. Har vi ingenting annat att möta en invasion med än ett icke-våldsförsvar måste ett bedömande utvisa att en planerad operation kan genomföras på mycket kort tid. Enbart sabotage och ovilja från vår sida till samarbete kan inte orsaka någon avsevärd fördröjning. Den angripare som kan förutse sådana avbrott skapar helt visst möjligheter att snabbt komma över svårigheterna.

En andra operationsfas kan, sedan primärmålen tagits och läget stabiliserats, bli en totalockupation av vårt land, det är sant. I *detta* läge och *på lång sikt* kan civilmotståndet komma att vålla svårigheter för ockupanten. Med hänsyn till risken att vi i sådan situation kan vara praktiskt taget helt avskurna från förbindelser med andra länder än med ockupationsmakten förbundna förefaller det dock uteslutet att

ett motstånd med icke-våldsmetoder kan få avgörande betydelse för våra möjligheter att bevara vår frihet och självbestämmanderätt.

Civilmotståndets villkor

Det måste under alla förhållanden förutsättas, för att effekten skall bli den väntade, att civilmotståndets utövare är fullt eniga. Det framhålles i en av Adam Roberts redigerad, ofta återropad bok *Civilt försvar och dess strategi* att icke-våldsmotstånd kräver en högre grad av kollektiv disciplin än någon armé hittills uppnått och måste iaktas av nationen i dess helhet. Icke-våldsmotståndet undermineras även om bara en liten del av befolkningen samarbetar med ockupationsmakten. Kan en sådan enighet kring målen och kollektiv disciplin i utövandet av civilmotståndet verkligen med tillfredsställande grad av säkerhet förväntas i vårt land?

Det sägs också i den här citerade boken att repressalier är ett sannolikt medel från ockupantens sida. »Förmågan att stå ut med sådana är av avgörande betydelse.» Jag tror att de som reservationslöst rekommenderar civilmotstånd överskattar denna vår förmåga och undervärderar en angripningsberedvillighet att tillgripa verk samma repressalieåtgärder. Har vi inte sett tillräckligt mycket därav för att vi skall bli förskräckta? Europarådets förhandlingar i Greklands-frågan har gett oss åskådning undervisning i detta ämne. Nazi-Tyskland och andra diktaturmakter har tidigare försett oss med övertygande pedagogiskt material.

Det finns också anledning att beröra en illusion som många anhängare av icke-våldsideologien hänger sig åt, nämligen den att vi genom en sådan form av motstånd i varje fall skulle undgå risken för terrorbombning eller andra former av krigföring med stora förluster av människoliv som följd. En stormakt, som finner att vårt land – till nackdel för dess eget folk – utnyttjas av en rivaliserande makt under pågående konflikt, kan knappast förväntas visa sådan hänsyn mot vårt folk att den skulle avhålla sig från bruk av verksamma stridsmedel i avsikt att försvåra utnyttjandet.

Låt mig till sist ställa denna fråga: Kan förespråkarna för civilmotstånd peka på exempel från något enda land med praktisk erfarenhet av icke-våldsmetoden i samband med ockupation, som sedan denna hävts i sin försvarsplanering övergått till en renodlad försvarsform av nämnda slag? Skulle verkligen vi i vårt land veta så mycket mera om dess effekt att vi skulle kunna motivera en »omrustning»?

Fredsforskaren, professor Johan Galtung återropas ofta av dem, som omfattar trosföreställningen icke-våld. Han har i sin bok »Fredsforskning» (1967) härom uttalat följande uppfattning.

»Även om denna har man förhållandevis små kunskaper. Varken indiernas kamp mot England under Gandhi eller de färgades kamp i USA under Martin Luther King är några goda exempel. De är inte en kamp mellan jämställda nationer. Ett icke-militärt försvar baserat på principer som den brända jordens taktik och syste-

matisk vägran att samarbeta med fienden samtidigt som man upprätthåller kontakt med honom och behandlar honom vänligt leder till att man undgår det militära försvarets provokations- och eskalationseffekt. Men om det i detta finns tillräckligt med makt för att kunna hindra en stat från att omforma ens eget samhälle är en annan fråga.»

Galtung anser att detta är en fråga som fredsforskningen – bland många andra problem – bör sysselsätta sig med.

Vi kan kanske instämma i att det behövs ytterligare forskning i detta ämne. Galtungs uttalande ger emellertid inte nå-

got stöd i nuläget åt uppfattningen att en övergång till ett icke-våldsförsvaret skulle främja freden i vår del av världen. Så länge det nuvarande militärpolitiska läget i Europa inte radikalt förändrats till det bättre finns tvärtom grund för antagandet att ett experiment med »omrustning» till icke-våldsmotstånd i vårt land skulle så allvarligt rubba stabiliteten i denna del av vår världsdelen att inte bara vår egen säkerhet skulle äventyras. Risken för ett europeiskt krig med oöverskådliga konsekvenser skulle med intill visshet gränsande sannolikhet komma att öka katastrofalt.